

ЛЕКЦІЯ № 17

Тема: Організація і методика проведення занять з військової топографії та туризму
з дисципліни “Допризовна підготовка”
для студентів 5 курсу факультету фізичного виховання
(спеціаліст)

ПЛАН

1. Завдання військової топографії.
2. Загальні методичні рекомендації.
3. Способи визначення місцезнаходження.
4. Методика визначення азимута.
5. Характеристика туристичного спорядження.
6. Методика проведення пішого походу.

1. Завдання військової топографії.

Внаслідок вивчення військової топографії та туризму в учнів повинні сформуватися уміння: визначати сторони горизонту, азимут і своє місцезнаходження відносно місцевих орієнтирів; рухатися за азимутом та обходити перешкоди. Вони зобов'язані навчитися найпростішим елементам туризму: підготовці до походу, обладнанню намету, організації відпочинку, розкладанню багаття, приготуванню їжі, гігієні та ін.

2. Загальні методичні рекомендації.

Набуті знання і навички дозволять краще оцінювати ситуацію, організовувати спостереження, систему вогню в бою, приймати вірніші рішення, краще використовувати тактичні та захисні властивості місцевості, здійснювати марш.

Вивчення основ військової топографії та туризму повинно передувати практичним заняттям з тактичної й вогневої підготовки, в процесі яких знання і навички в орієнтуванні, руху за азимутом, підготовці та здійсненню походів вдосконалюються й закріплюються.

Обмежена кількість навчального часу, відведеного програмою на вивчення військової топографії та туризму, зобов'язує викладача ретельно готуватися до кожного заняття, для закріплення знань і вмінь використовувати позакласну групову самостійну роботу.

Успіх навчання залежить від методів, які використовує викладач, від їхнього матеріального забезпечення, вдалого вибору місцевості та її підготовки, правильної організації й послідовного відпрацювання питань. Заняття необхідно забезпечити такою кількістю приладдя, макетів та ін., щоб кожен учень міг самостійно виконати всі намічені практичні вправи. При навчанні необхідно зацікавити учнів, створити мотивацію вивчення тем, переконати в тому, що знання, вміння та навички, набуті" на заняттях, потрібні їм не лише як майбутнім воїнам, але й у повсякденному житті в певних ситуаціях.

3. Способи визначення місцезнаходження.

Тема: Орієнтування на місцевості і рух за азимутом. Заняття 1 (теоретичне).
Навчально-виховна мета:

1. Ознайомити учнів з військовою топографією, місцевістю та її різновидами, місцевими предметами і їх впливом на хід бойових дій.
2. Прищеплювати учням уміння аналізувати місцевість та місцеві предмети, визначати їх тактичні властивості.

3. Переконати учнів у необхідності вивчати військову топографію.

Навчальні питання:

1. Мета і завдання військової топографії.
2. Місцевість та її різноманітність і тактичні властивості.
3. Місцеві предмети та їх вплив на хід бойових дій.

Метод проведення: розповідь, пояснення, бесіда, демонстрація.

Місце проведення: кабінет допризовної підготовки.

Матеріальне забезпечення: макет місцевості, макети місцевих предметів і форм рельєфу, плакати, фрагменти діафільму.

Для якісного проведення занять необхідно підготувати макети, плакати з різними формами рельєфу та місцевими предметами, а учням, крім того, дати завдання повторити відповідний розділ географії.

Заняття проводяться методом розповіді з демонстрацією макетів, плакатів, фрагментів діафільмів (слайдів) або ще можна провести методом бесіди.

Починається урок з рапорту викладачу командира взводу, перевірки зовнішнього вигляду й готовності до заняття, після чого проводиться 2-3-хвилинне стройове тренування, на якому повторюються стройові прийоми, що раніше вивчалися.

Для перевірки раніше вивченого матеріалу опитує 2-3 учнів за запитаннями:

1. Що таке загальновійськовий бій?
2. Які характерні риси загальновійськового бою?
3. Чим досягається успіх у сучасному бою?

Після відповіді на запитання викладач звертає увагу учнів на те, що успіх у бою досягається не тільки високим бойовим вишколом, стійкістю, хоробрістю тощо, але і вмінням використовувати місцевість, її маскуючі та захисні властивості, діяти на ній в різних умовах. Для цього необхідно знати її властивості, порядок орієнтування на ній, що й буде вивчатися на заняттях з військової топографії та туризму.

Повідомляє тему і мету заняття.

1. Мета і завдання військової топографії. Викладач пояснює учням. Військова топографія - це наука, яка детально вивчає земну поверхню в геометричному відношенні, а також способи її відображення на папері у вигляді планів та карт. Топографія дає точні дані про форму й розміщення нерівностей окремих ділянок земної поверхні, про розміщення на ній різних природних і штучних об'єктів (ріки, ліси, дороги, населені пункти і таке інше); вона вивчає також деякі якісні характеристики земної поверхні. Слово "топографія" походить від двох грецьких: топос - місце і графо - пишу, тобто опис місцевості. Військова топографія є спеціальною військовою дисципліною. Вона розглядає способи вивчення місцевості, орієнтування на ній та інші питання, пов'язані з оцінкою й використанням місцевості в інтересах бойових дій військ, вчить використовувати топографічні карти та аерознімки під час виконання різноманітних бойових завдань.

Під час дій на місцевості солдат змушений нерідко сам визначати напрямок руху, точно вказувати знаходження цілі або своє місцеперебування, вміти знайти вказаний йому пункт та маршрут руху до нього на незнайомій або малознайомій місцевості. Для вирішення цих завдань та забезпечення вправних дій на полі бою солдат повинен засвоїти найпростіші відомості з військової топографії.

Як навчальна дисципліна, військова топографія є однією з важливих складових частин бойової підготовки офіцерів, сержантів та солдатів і вивчається в тісному взаємозв'язку з іншими предметами навчання. Особливо з тактикою, вогневою та інженерною підготовкою. Зв'язок військової топографії з цими предметами настільки тісний, що багато питань, наприклад, орієнтування на місцевості, способи польових вимірів у розвідці, підготовка даних для стрільби, цілевизначень і т. д. органічно входять до завдання тактичної спеціальної підготовки.

Викладач звертає увагу учнів, що місцевість справляє значний вплив на дії підрозділів, тому знання різновидів місцевості, їхніх властивостей необхідні кожному воїну.

2. Місцевість. Її різновиди й тактичні властивості. Розповідь про місцевість викладач супроводжує показом макетів, плакатів, навчальних карт.

Місцевість - це частина земної поверхні з усіма її елементами: рельєфом, ґрунтами, водами, рослинністю, шляхами сполучення, сільськогосподарськими і соціально-культурними об'єктами. Сукупність її нерівностей називається рельєфом, а всі розміщені на ній об'єкти, створені природою або людиною, - місцеві предмети. У військовій справі під місцевістю розуміють ділянку земної поверхні, на якій вестимуться бойові дії. Властивості місцевості, які впливають на організацію й ведення бою, застосування зброї та бойової техніки прийнято називати тактичними властивостями. До основних відносяться: прохідність місцевості, її захисні властивості, умови орієнтування, спостереження, маскування, ведення вогню, інженерного обладнання. За характером рельєфу місцевість поділяється на рівнинну, пагорбкову, горбисту, гористу.

Викладач показує макет (плакат, слайд) і пояснює, що рівнинна місцевість, наприклад, характеризується відсутністю яскраво виражених нерівностей поверхні ґрунту, невеликими підйомами (до 25 м) і відносно малою крутизною схилів. Абсолютні висоти над рівнем моря - до 300 м.

Відкрита слабкопересічена місцевість не тільки доступна для ведення бойових дій, а й забезпечує більшу видимість.

Рівнина утруднює організацію маскування від противника, пересування на рівнині в період чисельних дощів мало придатне для оборони.

На наступному макеті пояснюється, що горбиста місцевість характеризується хвилювим характером земної поверхні, горбами з абсолютними висотами до 500 м, відносними височинами 25-200 м та переважаючою крутизною схилів 2-3 градуси. Вона допускає бойові дії всіх родів військ, здійснення маневру, сприятлива для наступу та оборони.

В той же час гориста місцевість поділяється на низькогірну, яка характеризується висотами над рівнем моря 500-1000 м, середньогірну - 1000-2000 м, високогірну - понад 2000 м.

Вона сприяє обороні, але значно утруднює ведення наступального бою, використання техніки.

Слід звернути увагу, що місцевість поділяється також за ступенем пересічення, умовами спостереження, маскування і прохідності.

За ступенем пересічення (яругами, балками, річками, озерами та іншими природними перешкодами) місцевість поділяють на слабкопересічену, середньопересічену і дуже пересічену.

Площа природних перешкод на ній складає відповідно 10, 20, 30 % від усієї площі.

За умовами спостереження та маскування її поділяють на відкриту, напіввідкриту й закриту, а за прохідністю - легкопрохідну, прохідну, важкопрохідну, непрохідну.

Розглядаючи це питання, викладач приділяє особливу увагу рельєфам, характерним для України, загострює увагу на їхніх тактичних властивостях.

Нагадує, що кожний рельєф характеризується наявністю на ньому місцевих предметів, створених природою "або людиною, і знання властивостей цих предметів необхідні солдату.

3. Місцеві предмети та їх вплив на хід бойових дій. Викладач супроводжує розповідь про місцеві предмети показом макетів, плакатів, діафільмів, слайдів, при цьому звертає увагу на тон вплив, який можуть справити місцеві предмети на хід бойових дій. Місцеві предмети - це населені пункти, підприємства, будівлі, рослинний і ґрунтовий покрив, берегові лінії, ріки, озера, канали і т. ін. Викладач пояснює, що всю різноманітність нерівностей, з яких складається рельєф земної поверхні, можна звести до п'яти елементарних форм: гора, улоговина, хребет, лощина, сідловина.

Для перевірки засвоєння матеріалу в кінці заняття викладач може провести коротке опитування.

У заключній частині викладач:

- нагадує тему і мету заняття, підводить підсумки;
- відзначає кращих, вказує на недоліки;
- дає завдання для самостійного вивчення й повторення; повідомляє, коли буде наступне заняття.

4. Методика визначення азимута.

Заняття. Суть орієнтування на місцевості, визначення сторін горизонту за компасом, годинником та сонцем, місцевими предметами. Доповідь про своє місцезнаходження.

Навчально-виховна мета:

1. Вивчити з учнями порядок орієнтування, визначення сторін горизонту, вибір орієнтирів і доповідь про своє місцезнаходження;
2. Формувати уміння в діях на невідомій місцевості;
3. Виховувати готовність до самостійних дій. Навчальні питання:

1. Суть орієнтування на місцевості;
2. Визначення сторін горизонту за компасом, годинником та сонцем, місцевими предметами;
3. Вибір орієнтирів, доповідь про своє місцезнаходження. Метод проведення: розповідь, показ, практична робота. Місце проведення: кабінет допризовної підготовки.

Матеріальне забезпечення: компаси (по можливості на кожного учня), макети циферблатів годинників зі стрілкою, макет і схеми місцевості, плакат "Орієнтування на місцевості без карти".

Напередодні заняття учні повинні повторити відповідний розділ з географії, крім того, викладач може запропонувати виконати рисунок найпростішої схеми місцевості з 3-4 орієнтирами.

Вступна частина проводиться в такому ж порядку, що і заняття 1.

Для перевірки раніше вивченого матеріалу опитуються 2-3 учні за запитаннями:

2. Формувати практичні навички в діях на незнайомій місцевості.
3. Виховувати спостережливість, впевненість у діях під час орієнтування. Навчальні питання:
  1. Визначення сторін горизонту за компасом.
  2. Визначення сторін горизонту за сонцем і годинником.
  3. Визначення сторін горизонту за місцевими предметами. Доповідь орієнтування.

Метод проведення: практичне виконання прийомів і дій.

Місце проведення: завчасно обрана ділянка місцевості біля школи з добрим круговим оглядом.

Матеріальне забезпечення: компас (по можливості на кожного), годинник, макети циферблатів годинників, оперативні карти на кожне навчальне місце.

Для проведення заняття обирається й готується ділянка місцевості неподалік від школи, вона повинна мати добрий круговий огляд. Бажано, щоб на ділянці місцевості були предмети, за характерними ознаками яких можна визначити сторони горизонту. В умовах міста можна використати найближчі до школи райони місцевості, лісопарки чи пришкольні ділянки. В разі відсутності місцевих предметів, за допомогою яких можна визначити сторони горизонту, необхідно виготовити макети.

Підготовка до цього заняття, крім всього іншого, повинна передбачати виготовлення коротких оперативних карт, а також призначення помічників керівника заняття на навчальних місцях. Учні повинні бути у формі для польових занять.

Навчання організовуються на навчальних місцях в групах до 10-12 учнів, а якщо дозволяє матеріальне забезпечення, то їх може бути менше.

Починається заняття з перевірки готовності, стройового тренування зі зброєю.

Для перевірки вивченого матеріалу опитуються 2-3 учні за такими запитаннями:

1. Порядок визначення сторін горизонту за компасом.
2. Порядок доповіді орієнтування.

Звертає увагу учнів, що на попередньому занятті питання орієнтування вже розглядалось, а зараз - практичне тренування у визначенні сторін горизонту і в доповіданні про орієнтування на місцевості.

Викладач повідомляє тему і мету заняття, порядок роботи, чергування на навчальних місцях, нагадує умови нормативу № 1 з військової топографії, ставить бойове завдання про дії в розвідці, подає команду висування на навчальні місця й початок заняття, на 1-му, 2-му, 3-му навчальних місцях керують помічники, а на 4-му - сам викладач.

1-е навчальне місце. Визначення сторін горизонту за компасом.

Викладач ставить учням завдання визначити сторони горизонту за компасом.

Учні кладуть компас на долоню, розблоковують стрілку компаса від запобіжника й розвертають компас так, щоб синій кінчик стрілки співпав із синім вказівником - північ, а червоний - з червоною поділкою - південь. Букви В - схід, З - захід. Обирають у напрямку до кожної зі сторін горизонту точковий орієнтир, який добре проглядається, повідомляють про виконання завдання коротким словом "готовий" і доповідають керівникові напрямком на всі сторони горизонту. Наприклад: "Я перебуваю на висоті Мала: північ у напрямку Тригопункта, південь - у напрямку окремого дерева, схід - в напрямку кущів, захід - у напрямку кургану".

Під час визначення сторін горизонту учнями керівник спостерігає за діями і виявляє помилки. Повідомляє оцінки за виконання нормативу №1 з військової топографії.

Ті учні, які виконали його за встановлений час (3 хв.), без помилок, оцінюються на "відмінно". Ті учні, які допустили не більше однієї помилки, -на "добре", які допустили не більше двох помилок, -" "задовільно", які виконали норматив повільніше, ніж за 3 хв., або припустили 3 помилки, оцінюються незадовільною оцінкою.

Помилками у виконанні нормативу можуть бути: за орієнтир обрані погано видимі предмети, дії учня повільні і невпевнені.

Учні, що не вміють користуватися компасом і отримали незадовільні оцінки, повторюють цей норматив за допомогою оперативної карти.

Керівник ставить завдання учням доповісти про орієнтування. Учні тренуються доповідати.

Навчальне місце 2. Визначення сторін горизонту за сонцем і годинником.

Для тренування застосовуються макети годинників, а також годинники учнів. Викладач ставить завдання на визначення сторін горизонту за сонцем. Учні беруть годинники і уточнюють час. Визначають приблизний напрямок на одну із сторін горизонту, визначають на всі сторони й доповідають викладачеві. Слід пам'ятати, що сонце о сьомій годині знаходиться на сході, о 13.00 - на півдні, о 19.00 - на заході, а за одну годину сонце проходить шлях, що дорівнює кутовій величині 15 градусів.

Викладач подає команду на виконання нормативу №1

Визначення сторін горизонту за сонцем і годинником":

"До орієнтування - ПРИСТУПИТИ!"

Учні визначають напрямок на південь і решту сторін. Доповідають "Готовий" і вказують сторони горизонту. Викладач повідомляє оцінки й звертає увагу на недоліки. З тими учнями, які незадовільно виконали норматив, вправа повторюється з використанням оперативної карти. Далі тренуються з доповіді орієнтування.

Навчальне місце 3. Визначення сторін горизонту за місцевими предметами.

Викладач оголошує завдання про визначення сторін горизонту за місцевими предметами.

Учні відшукують на зазначеній ділянці місцеві предмети, доповідають напрямком сторін горизонту. Усі незнайдені предмети викладач показує сам. Тренує з доповіді орієнтування.

Навчальне місце 4. Тренування з доповіді орієнтування.

Викладач дає завдання учням на орієнтування, 1-2 за допомогою компаса, 1-2 за сонцем і годинником, 1-2 за місцевими предметами. Заслуховує доповіді, вказує на недоліки, повідомляє оцінки. Приклад доповіді: "Я перебуваю на висоті Гостра, північ - в напрямку на церкву, південь - на - покажчик доріг, схід - на урочище Темне, захід - на Тригопункт. В кілометрі на північний схід - завод, в 1,5 км на схід - перехрестя доріг" й т. п.

Викладач тренує, змінюючи точку перебування, стежить, щоб учні не повторювались у виборі орієнтирів. Після відпрацювання навчальних питань на місцях шикує групу, перевіряє якість засвоєння матеріалу.

Підсумкова частина проводиться, як описано в завданні 1

Заняття 5. Магнітний азимут і його визначення. Встановлення азимута на місцевий предмет і напрямку за магнітним азимутом.

Навчально-виховна мета:

1. Навчити визначенню азимута на місцевий предмет, напряму на магнітний азимут.
2. Виробити уміння рухатися за азимутом.
3. Виховувати ініціативу, кмітливість.

Навчальні питання:

1. Магнітний азимут та його призначення.
2. Визначення азимута на місцевий предмет і напрямку за магнітним азимутом.
3. Порядок руху за азимутом, обхід перешкод.

Метод проведення: практична робота.

Місце проведення: підготовлена ділянка місцевості з добрим круговим оглядом.

Матеріальне забезпечення:

- компаси на кожного учня, плакати "Рух за азимутом".

Напередодні заняття учні повинні повторити відповідний розділ географії і бути в одязі для польових занять.

На шляху до місця заняття доцільно зробити зупинку перед задалегідь виміряним (200 м) відрізком й запропонувати усім учням пройти його, рахуючи кількість кроків. Після цього визначити довжину свого кроку й запам'ятати довжину пар-кроків.

Навчальні питання відпрацьовуються послідовно з розповіді, показу, практичного виконання прийомів. Заняття розпочинається з рапорту командира взводу, перевірки форми одягу й трихвилинного стройового тренування зі зброєю, повторенні раніше вивчених прийомів. Для контролю знань раніше вивченого матеріалу опитує 2-3 учнів:

1. У чому полягає суть орієнтування?
2. Як визначити сторони горизонту з допомогою компаса?

Після відповідей на запитання звертає увагу учнів на те, що вони вже навчилися орієнтуватися на місцевості, але, крім цього, солдат повинен також вміти пересуватися в чітко вказаному напрямку, безпомилково відшуковуючи кінцевий пункт як вдень, так і вночі, в туман, негоду, у лісі та інших умовах. Це й буде вивчатися на занятті.

Повідомляє тему і мету заняття.

1. Азимут і його призначення.

Викладач розповідає учням, що напрямок на предмет визначається й вказується величиною горизонтального кута між початковим напрямком і напрямком на предмет (ціль) або за магнітним азимутом. При цьому за початковий напрямок можна взяти одну із сторін горизонту або місцевий предмет (орієнтир). Розповідає і показує на плакаті.

Магнітний азимут - горизонтальний кут, виміряний за ходом годинникової стрілки від північного напрямку меридіана до напрямку на предмет (орієнтир), його період від 0 до 360°. Розповідає і показує з використанням компаса порядок визначення азимута на предмет і напрямку руху за азимутом. Вміле використання азимута дасть змогу солдату безпомилково пересуватися на незнайомій місцевості в будь-яких умовах. Наводить приклад, то в роки війни в частинах, які діяли в лісах, болотяній, гористій, степовій місцевості, як правило, готувались азимутники (провідники колон). Тільки при підготовці до розгрому японської Квантунської армії у військах 1-го Далекосхідного фронту в серпні 1945 р. їх було підготовлено понад три тисячі.

Пропонує учням виконати роль азимутника. Вводить в тактичну обстановку і ставить завдання про дії в розвідці

2. Визначення азимута на місцевий предмет і напрямку на магнітний азимут.

Розмикає учнів по фронту з інтервалом 2-3 кроки. Керівник вказує, на який предмет необхідно визначити азимут, контролює дії, заслуховує результати вимірів.

Наприклад: "Азимут магнітний на окреме дерево 150 градусів".

Переконавшись у розумінні питання, приступає до тренування визначення азимута, кожному учню призначає свій орієнтир, переходить до практичного відпрацювання визначення напрямку за азимутом.

Називає величину магнітного азимута. Наприклад:

"Азимут магнітний 40 градусів, визначте напрям".

Контролює правильність виконання, заслуховує доповідь. Наприклад: "Азимут магнітний 40 градусів в напрямку башти". Впевнившись у правильності виконання, приступає до тренування, визначає кожному учневі свій азимут, робить короткий аналіз. Пояснює учням, що дуже важливо без помилок визначити азимут і напрямок, бо це суттєво позначається на результатах руху за азимутом.

3. Порядок руху за азимутом, обхід перешкод.

Викладач розповідає, що суть орієнтування полягає у дотриманні на місцевості напрямів за магнітним азимутом і відстаней, визначених за картою чи схемою. Напрямок руху витримують за допомогою компаса, а відстань вимірюють кроками, пар-кроками або крокоміром.

Розповідає учням про порядок руху за азимутами і обходу перешкод. Вказує азимут і кількість метрів, на які здійснити пересування. Запитує в учнів довжину їх кроку та пар-кроку, повідомивши, що під час руху довжина відрізка місцевості, на якій вони рахували кількість кроків, 200 м. Практично здійснюють рух за азимутом на невеликому відрізку місцевості з 1-2 поворотними точками. Після цього викладач ділить учнів на групи по двоє-троє, визначає кожній групі азимут, кількість пар-кроків в межах 200-300 м і зворотний азимут на відрізку, призначає старшого азимутника. Подає команду про початок дій. Учні, виконавши вправу, повертаються на вихідну позицію. Викладач оцінює дії учнів.

Для перевірки засвоєння матеріалу може провести коротке опитування. Практичне виконання питання "обхід перешкод" здійснюється під час повернення з занять

В заключній частині:

- нагадує тему й мету заняття, аналізує, як вони досягнуті;
- повідомляє оцінки, відзначає кращих, вказує на. недоліки;
- дає завдання для самостійної роботи;
- повідомляє, коли буде наступне заняття
- ставить завдання на рух за азимутом та обхід перешкод під час повернення до школи.

Заняття 6. Пошук і захоплення об'єкта нападу в поєднанні з рухом за азимутом.

Навчально-виховна мета:

1. Вдосконалювати вміння орієнтуватися в русі за азимутом.
2. Дати практику дій у розвідці під час огляду місцевості та місцевих предметів.
3. Розвивати спостережливість, увагу, ініціативу. Навчальні питання:

1. Рух за азимутом.
2. Дії солдата під час огляду місцевості й місцевих предметів.
3. Пошук і захоплення об'єкта нападу. Метод проведення: практична робота, тактична гра. Місце проведення: підготовлена ділянка місцевості. Матеріальне забезпечення: компаси, завдання на кожную групу, макети зброї на кожного учня.

Заняття рекомендується проводити методом гри. Для цього учні діляться на дві групи, причому перша група повинна бути в два-три рази більша за другу. Перша група отримує завдання непомітно, нічим себе не виявляючи, вести розвідку за вказаним маршрутом, відшукати і захопити вказаний об'єкт. Друга група повинна вийти непоміченою на вказаний об'єкт і організувати засідку.

Підготовка заняття передбачає вибір маршрутів руху, за азимутом, причому маршрут першої групи повинен бути трохи довшим, щоб друга група прибула в кінцевий пункт раніше і встигла замаскуватися й підготуватися до засідки. Середня довжина маршрутів у межах 2 км, азимутів - в 4-5, кожна поворотна точка повинна бути добре помітною або позначеною на місцевості якимось предметом (прапорець, покажчик, пень), на кожний маршрут складається схема чи таблиця.

Кінцевий пункт обох груп обирається один і той же, він повинен дати можливість непомітно підійти до нього першій групі і замаскуватися для засідки другій. Викладач завчасно готує помічника для руху з другою групою.

Вступна частина проводиться, як описано в попередньому занятті.

Перевіряє раніше вивчений матеріал, ставить завдання на виконання нормативів № 3 і № 4 з військової топографії "Визначення магнітного азимута на предмет за компасом" для однієї половини групи та "Визначення напрямку за заданим азимутом" для іншої.

Звертає увагу учнів на те, що в бойовій обстановці солдату часто доведеться рухатись по незнайомій місцевості та знаходити невідомий об'єкт пошуку. Повідомляє тему і мету заняття, порядок дій. Нагадує про заходи безпеки, розподіляє учнів на групи і кожній окремо ставить бойові завдання про дії в розвідці (може видати письмові накази схемою чи - таблицею маршруту).

Друга група починає діяти раніше. Під час руху складає найпростішу схему маршруту, причому старший почергово призначає старшого азимутника. Відшукавши кінцевий пункт, займають позиції, ретельно маскують і, нічим себе не видаючи, чекають в засідці на першу групу, яка під керівництвом викладача рухається за вказаним маршрутом, веде розвідку, висилає вперед, праворуч і ліворуч парних дозорних, які оглядають місцеві предмети й за встановленими сигналами доповідають про результати. 1-2 учні складають схему місцевості. Під час руху керівник може передавати ввідні на дії учнів під час нальоту авіації, застосування противником зброї масового ураження. Група потай повинна підійти до об'єкта пошуку і захопити його. Якщо не вийшло зробити це потай і група виявлена, то засідка пропускає дозорних і відкриває вогонь по розвідниках. Для перевірки засвоєння матеріалу можна провести коротке опитування.

Підсумкова частина проводиться, як описано в попередньому занятті. Під час повернення проводиться подорожнє тренування.

5. Характеристика туристичного спорядження.

Заняття. Обладнання та засоби туризму (теоретичне). Навчально-виховна мета:

1. Ознайомити учнів з поняттям про туризм.
2. Формувати вміння в підготовці до туристичного походу.
3. Виховувати впевненість у подоланні труднощів у туристичних походах.

Навчальні питання:

1. Туризм, його значення й суть, коротка історія розвитку.
2. Спорядження для туризму.

Метод проведення: розповідь, бесіда, демонстрація.

Місце проведення: кабінет допризовної підготовки.

Матеріальне забезпечення: туристичне спорядження - 1 комплект, плакати, фрагменти діафільму, слайди.

Вступна частина проводиться, як описано в першому занятті.

Для перевірки раніше вивченого матеріалу опитує 2-3 учнів за запитанням: Обов'язки солдата в бою.

Звертає увагу на те, що солдат повинен бути міцним, витривалим, вмiло використовувати місцевість, долати загородження й перешкоди, здійснювати марш. Домогтися цього можна перед службою в армії, займаючись туризмом. Повідомляє тему й мету заняття.

I. Туризм, його значення й суть, коротка історія розвитку.

Пояснює, що слово "туризм" вперше зустрічається в англійських джерелах початку XIX ст. і означає екскурсію, мандрівку, яка завершується поверненням на місце її початку.

Але цей термін не відображає в достатній мірі значення й сутність туризму.

Туризм - це засіб гармонійного розвитку і фізичного загартування підлітків, юнаків, який реалізується у формі відпочинку і суспільне корисної діяльності. Далі розповідає про завдання туризму, вплив його на розвиток фізичних і моральних якостей, підкреслює вплив туризму на формування майбутнього воїна: вміння використовувати місцевість, здійснювати багатокілометрові марші, переходи, долати природні перешкоди: гори, яруги, річки і т. ін., орієнтуватися на місцевості, готувати спорядження, їжу, влаштовувати біваци, правильно розводити багаття, дотримуватись гігієни, надавати першу медичну допомогу.

Туризм має багатомісячну історію. Ще стародавні греки та римляни в VI ст. до нашої ери здійснювали мандрівки до Єгипту, де їх цікавили давня історія, культура і природа. Першим відомим грецьким туристом є "батько історії" Геродот, який описав свої мандри в дев'яти книжках.

Викладач коротко розповідає про історію туризму, при цьому показує маршрути за картою світу.

2. Способи туризму. Спорядження для туризму. Розповідь, пояснення до цього питання можна супроводжувати показом фрагментів діафільму, плакатів, безпосереднього спорядження туриста.

Спорядження для туризму повинно бути надійним, міцним, легким, зручним. Слід пам'ятати, що вага групового спорядження в походах з активним способом пересування не повинна перевищувати 5 кг на людину. Винятком можуть бути велосипедні походи.

Спорядження буває групове (загальне) та особисте. Групове спорядження включає в себе палатки, плити, примуси, відра (каструлі), сокири (пилки), знаряддя для багаття, посуд, плівки поліетиленові для наметів (навісів), ліхтарі, сірники, фотоапарат, медаптечку, карту (схему), компас та інше.

Особисте спорядження - рюкзак, штормовий костюм, футболки, особисту білизну, кросівки, кеди, шкарпетки, светр, головний убір, маска-накомарник, рукавиці, куртка тепла, плащ-накидка, спальний мішок, миска, кружка, ложка, ніж, туалетне приладдя, ковдра, індивідуальний медичний пакет, блокнот, олівець тощо.

Коротко пояснює призначення спорядження, звертає увагу учнів на його залежність від мети походу, погоди, на необхідність обов'язково мати медичну аптечку та індивідуальний медичний пакет і пояснює, що в них повинно бути.

Для перевірки засвоєного матеріалу проводиться коротке опитування.

6. Методика проведення пішого походу.

Тема: Основи туризму, піший похід

Заняття 1: Підготовка походу (практичне). Навчально-виховна мета:

1. Вдосконалювати вміння - орієнтуватися в русі за азимутом.
2. Дати практику дій у розвідці під час огляду місцевості.
3. Розвивати спостережливість, увагу, ініціативу. Навчальні питання:

1. Визначення цілей походу, вивчення маршруту, розподіл обов'язків.
2. Визначення необхідного спорядження і його підготовка.
3. Складання речей і продуктів харчування.

Метод проведення: практична робота.

Місце проведення: спортзал, просторе приміщення.

Матеріальне забезпечення:

особисте спорядження туриста на кожного учня, групове спорядження - комплект, плакати, діафільм, ваги-кантор, слайди.

На заняттях учні повинні прийти з особистим спорядженням туриста, а викладач комплектує групове спорядження, визначає маршрут наміченого походу, складає схему маршруту.

Вступна частина проводиться, як описано в першому занятті теми № 1.

Для перевірки раніше вивченого опитує 2-3 учнів за запитаннями:

1. Призначення туризму.
2. Що включає в себе групове спорядження?
3. Що включає в себе особисте спорядження? Нагадує учням про важливість правильної підготовки походу, наводить приклади невмілих дій. Повідомляє тему і мету заняття.

1. Визначення цілей походу. Вивчення маршруту, розподіл обов'язків - 10 хвилин. Пропонує здійснити похід за наміченим маршрутом, разом з учнями визначає цілі і завдання походу, його тривалість і час проведення.

Разом з учнями обговорює, кого призначити старшими на час походу, коротко пояснює їх обов'язки.

Ставить запитання: Яке спорядження потрібне для здійснення походу? Повідомляє, що це і є 2-е навчальне питання.

2. Визначення необхідного спорядження і підготовка його. Під час відповіді на поставлене запитання складають перелік необхідного. Керівник загострює увагу на всіх предметах і вимогах до них, особливо до одягу і взуття туристів. Розповідь супроводжує показом, наводить приклади неправильної підготовки, підгонки одягу, взуття, укладки рюкзака.

Переходить до наступного питання.

3. Складання речей і продуктів.

Показує плакат, фрагмент діафільму, слайд з правильно укладеним рюкзаком. Пропонує викласти речі з рюкзаків учнів. Розподіляє групове спорядження між ними, при цьому може для рівномірності його зважити (вага не повинна перевищувати 5 кг на кожного).

Розповідає і показує порядок укладання речей в рюкзаки, а учні практично виконують цю роботу. Перевіряє правильність укладки. Пропонує учням одягти укладені рюкзаки і перевіряє довжину лямок, оцінює дії.

Для перевірки засвоєння матеріалу може провести коротке опитування.

Підсумкова частина проводиться, як описано в занятті № 1.

Заняття 2: Обладнання намету, заготівля дров, розведення вогню (практичне).

Навчально-виховна мета:

1. Поглибити знання учнів у проведенні бівачних робіт.
2. Формувати уміння в обладнанні намету, заготівлі дров та розведенні вогню.
3. Виховувати ініціативу, винахідливість. Навчальні питання:

1. Обладнання намету, навісу, заслону.

2. Заготівля дров, розпалювання вогню.

Метод проведення: практична робота.

Місце проведення: підготовлена ділянка місцевості.

Матеріальне забезпечення:

- особисте спорядження на кожного учня, групове спорядження -комплект, плакати.

Для проведення заняття завчасно готується ділянка місцевості, на якій заготовляються дрова, жердини.

У зв'язку з великим обсягом практичних робіт її можна проводити як в навчальний час, так і позаурочний.

Навчання відбувається під керівництвом викладача з виконанням практичних робіт. Висування і повернення з заняття слід використовувати для тренування в русі за азимутом, подоланні перешкод тощо.

Вступна частина проводиться, як і на попередньому занятті, але, крім цього, наголошується на заходах безпеки.

Для перевірки раніше вивченого опитує 2-3 учнів за запитаннями:

1. Яке спорядження використовується туристом для відпочинку?
2. Яким вимогам воно повинно відповідати?

Звертає увагу, що туристу важливо не тільки мати спорядження для відпочинку, але й вміти його правильно застосовувати, розкласти багаття для приготування їжі та обігріву.

Повідомляє тему і мету заняття, порядок проведення.

1. Обладнання намету, навісу, заслону.

Розповідає учням і показує на плакаті, як треба обирати місце для обладнання намету і вимоги до нього. Розповідає про порядок обладнання намету, облаштування таборів, навісів, заслонів.

Звертає увагу учнів на те, що вміння, набуті в походах, стануть у пригоді на службі в армії, адже солдату часто доводиться займатися обладнанням наметів, зведенням навісів, заслонів. Показує на плакаті порядок обладнання намету з використанням 1,2,3,4 штатних військових плащ-палаток.

Розподіляє учнів на групи по 3-4 чоловіки і пропонує обрати місце й обладнати намет. Якщо немає наметів промислового виробництва, можна використовувати брезент, цупку

поліетиленову плівку, місцевий матеріал. Керівник контролює дії, вказує на недоліки, оцінює дії учнів'.

Якщо заняття проводяться з використанням позаурочного часу, крім обладнання намету, доцільно ще зайнятися установкою навісів, заслонів.

Робить короткий розбір дій.

Звертає увагу, що на привалах (відпочинку), як правило, вживається гаряча їжа і для її приготування треба розпалювати багаття.

2. Заготівля дров, розпалювання багаття.

Пояснює, як вибирається місце під багаття, які вимоги пожежної безпеки і дотримання екологічних норм. На плакаті показує типи багать (колодязь, курінь, зоряне, тайгове, три деревини), розповідає, коли і який тип застосовується. Як використовуються дрова, як їх заготовляють, як рубають. При цьому особлива увага звертається на те, що не можна рубати живі, здорові дерева, бо це завдає шкоди природі.

Після встановлення палатки учні заготовляють дрова, визначають місця розпалювання багаття і розкладають їх після перевірки керівником. Керівник на одному з розкладених вогнищ показує порядок його розпалювання. При цьому звертає увагу на порядок зберігання сірників і розпалювання багаття під час дощу, снігу. Показує роботу біля вогнища з дотриманням пожежної безпеки, пояснює порядок гасіння і прибирання місця. Якщо дозволяє час і ділянка місцевості, розпалити багаття практично можна всім групам, після чого гасять і прибирають місце, де вони були.

Після відпрацювання питань заняття може проводитися коротке опитування учнів, а місце заняття очищається і приводиться в порядок.

Заклучна частина проводиться, як описано в попередніх заняттях.

Заняття 3. Приготування їжі. Заходи гігієни (практичне).

Навчально-виховна мета:

1. Поглибити знання з організації харчування і заходів гігієни.
2. Вдосконалювати уміння в приготуванні їжі.
3. Виховувати охайність і самостійність.

Навчальні питання:

1. Організація харчування під час походу.
2. Характеристика продуктів та транспортування їх.
3. Приготування їжі і заходи гігієни.

Метод проведення: розповідь, бесіда, демонстрація, практична робота.

Місце проведення: підготовлена ділянка місцевості.

Матеріальне забезпечення: особисте спорядження туриста на кожного учня, групове спорядження - комплект, плакати.

Для проведення заняття завчасно готується ділянка місцевості, на якій заготовлюються дрова. Заняття рекомендується проводити з використанням навчального і позаурочного часу, в цьому випадку тривалість і обсяг навчальних питань збільшується.

Висування й повернення з занять використовується для тренування в дорозі. Для відпрацювання 3-го питання розпалювання вогнища і кип'ятіння води можна організувати під час перевірки вивченого матеріалу перед повідомленням теми заняття.

Вступна частина проводиться аналогічно першому заняттю, окрім цього, пояснюються ще й заходи безпеки.

Для перевірки раніше вивченого опитуються 2-3 учні за запитаннями:

1. Як обирається місце для багаття?
2. Які види багать ви знаєте?

Звертає увагу, що на привалах важливо не тільки правильно встановлювати намет і розпалювати багаття, але й з дотриманням заходів гігієни приготувати придатну для споживання їжу. Солдат під час здійснення маршів, розташування на місці й у відриві від свого підрозділу теж повинен вміти це робити.

Повідомляє тему і мету заняття.

1. Організація харчування під час походу.

Розповідає учням, що організація харчування залежить від складності, тривалості походу, району мандрівки, від сезону і виду туризму. Встановлено, що турист під час

руху на рівнині витрачає 2800-3150 ккал., на нескладних маршрутах високогір'я - 3400-4000 ккал., а на гірських - 4600-5600 ккал., іноді на дуже складних гірськолижних маршрутах - 7500-8000 ккал. Рекомендується калорійність добового раціону розподіляти так: сніданок - 30 відсотків, харчування на привалах - 10-15, обід - 30-35, вечеря - 25 відсотків.

Показує плакат з таблицею продуктів для юних туристів на одну людину на добу, пояснює її.

Слід пам'ятати, що співвідношення білків, жирів, вуглеводів повинно бути 1:1:4/5. Білки тваринного походження складають 50 відсотків, а на кожний кілограм ваги туриста повинно припадати 1-1,5 г білків, стільки ж жиру, в 4-5 разів більше вуглеводів. Велике значення для організації харчування має знання властивостей продуктів, їх калорійності, засвоєння організмом, правил їх транспортування і зберігання.

2. Характеристика продуктів та транспортування їх. Показує продукти добового набору (хліб, крупи, консерви, сири, цукор, мед, овочі, чай, кава тощо), пояснює їх властивості (калорійність, засвоєння, температуру).